

MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǴI BALALARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENCIYALARDI QÁLIPILESTIRIW MAZMUNI

Genjebaeva Dilnaza Tlepbay qizi

Nókis innovatsiyalıq instituti Mektepke shekemgi tálim baǵdarı 2-kurs talabası
googleaccounnt1@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15080071>

Annotaciya: *Bul maqalada mektepke shekemgi jastaǵı balalarda kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriw mashqalasına toqtalıp ótilgen. Kommunikativlik, kompetenciya hám kompetentlik túsiniqleri analiz etilgen. Sonday-aq, balalarda kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriwdiń teoriyalıq hám ámeliy tárepleri haqqında sóz etilgen.*

Tayanısh sózler: *kommunikativlik, sóylesiw, kompetenciya, kompetentlik, kommunikaciya, motivaciya, lingvistikalıq, sociallıq-lingvistikalıq, pragmatikalıq, leksika, fonetika.*

Búgingi kúnde mektepke shekemgi bilimlendiriw tarawında oǵada úlken reformalar ámelge asırılmaqta, biraq oqıw-tárbiya procesinde hár qıylı qatnaslar alıp barılıp atırǵan bolsa da, balalardıń mektep tálimine beyimlesiwi, teńlesleri hám átiraptaǵılar menen nátiyjeli sóylesiwge kirisiwi qıyınlaspaqta. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda kommunikaciyanıń qáliplesiw dárejesi dáslepki nárestelik dáwiri menen baylanıslı bolıp esaplanadı.

Bul dáwirde bala insanlar dúnyasına kirip baradı, sóylesiw belgilerin ózlestiredi. Adamlar arasındaǵı sóylesiw normaları hám ádep-ikramlılıq qaǵıydaları, insannıń sóylew iskerliginiń ápiwayı kórinisleri menen tanısadı. Mektepke shekemgi jastaǵı bala dáslepki rawajlanıw dáwirinde sociallıq qatnasıqlar dúnyasına kirip baradı. Shańaraq aǵzaları hám pedagog- tárbiyashılar menen sóylesiwde bolıw arqalı áste-aqırın minez-qulıq normaların úyrenedi. Biraq bul dáwirde ol óz háreketlerin añlay almaydı. Sóylew hám sóylesiw tásirinde balanıń ishki dúnyası qáliplese baslaydı. Balanıń úlkenler menen qarım-qatnas forması ózgeredi, átirapındaǵı waqıya-hádiyselerge múnásibet bildiredi. Nátiyjede balalar kommunikativ iskerlikti ózlestire baslaydı. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar úlkenler menen qarım-qatnasqa kirisedi, óziniń átirapındaǵı procesler menen baylanıslı ráwishte sóz rezervi keńeyip baradı. Bala ózi shaxs sipatında sóylesiwdi úyrenedi. Bul dáwirde kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriw júdá zárúr. Sebebi balalarda "Men" koncepciyası qáliplesip boladı, yagniy individuallik júzege keledi, óziniń jaqsı tárepin kórsete aladı hámde óz pikirin erkin bildiredi. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda kommunikativ kompetenciyanı qáliplestiriw arqalı olardı mektep tálimine intensiv tayarlaw máselesi áhmiyetli esaplanbaqta.

Ózbekstan Respublikasınıń erte hám mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń rawajlanıwına qoyılatuǵın Mámleketlik talaplarda bala kompetenciyası túsiniğine

belgili bir jas dáwiriniń ózine tán bolǵan wazıypaların maqsetli orınlaw ushın jeterli bolǵan balanıń bilimi, kónlikpesi, tájiriybeleri hám qádiriyatları dep táriyiplenedi[1].

Mektepke shekemgi tálim-tárbiya procesinde bul kompetenciyanı orınlaw tiykarǵı wazıypalardan bolıp esaplanadı. Mektepke shekemgi jastaǵı balalarda kommunikativ kompetenciyanı qalıplestiriwde mektepke shekemgi tálim talaplarınan biri sıpatında zamanagóy tálim tendenciýalarına tayanadı.

Ibn Sina bala tárbiyasında ol menen jeke ózi sáwbette bolıw usılın usinis etedi. Sóylesiw waqtında xalıq erteklerinen mısallar aytıp, mazmunın, ádep-ikramlılıq mánisin túsindiriw eń maqul usıl bolıp tabıladı. Bala ayılǵan gáplerdi itibar menen tınlap, sóylesiwden qanaatlanǵanlıǵı sezilgende onıń jumısındaǵı jaqsı isler maqtawǵa ılayıq ekenligin aytıw kerekligin atap ótedi[2]. Ilimpazdın balalar menen jeke tártipte sáwbetlesiw hám xalıq awızeki dóretiwshiliginen paydalanıwǵa tiyisli pikirleri itibarǵa ılayıq. Sebebi balalarda kommunikativ kompetenciyanı qalıplestiriwde olar menen sáwbetlesiwde paydalanıw maqsetke muwapıq bolıp esaplanadı.

Batis Ilimpazları da kommunikativ kompetenciya túsiniǵı boyınsha óz kózqarasların usinis etken. Amerikalı antropolingvist ilimpaz D. Hymes birinshi ret bul túsinikti anıqlagan, onıń pikirinshe kommunikativ kompetenciya latınsha sóz bolıp, sáykes keliw, uqsas mánislerin túsinedi, kommunikaciya procesinde grammatika qaǵıydalarına ámel etiw hám tilden paydalana alıw qábileti bolıp tabıladı"[3].

Psixolog ilimpaz R.S.Nemov kompetentlikke tómendegishe pikir bildiredi: "kompetentlik anıq bir bilimdi iyelew bir tarawdın imkaniyatlarınan xabardar bolıw"[4].

Ilimpazdın pikiri boyınsha mektepke shekemgi jastaǵı balalarda da kommunikaciyalıq kompetenciyanı qalıplestiriwde olarǵa puqta bilim beriw, pútkil álem hám átiraptaǵı nárse-hádiyseler haqqında tolıq maǵlıwmat beriw kerek. Mektepke shekemgi jastaǵı balalar rawajlanıwına qoyılatuǵın mámleketlik talaplar tarawları (fizikalıq rawajlanıw hám salamat turmıs tárizinin qalıplesiwi; sociallıq-ruwxiy rawajlanıw; til, sáwbetlesiw, oqıw hám jazıw kónlikpeleri; biliw procesiniń rawajlanıwı; dóretiwshilik rawajlanıw)dıń barlıq kórsetkishleri 5-6 jastaǵı balalarda sóylew hám nátiyjeli qarım-qatnastı iyelewlerinde integraciyalıq qatnas tiykarında ámelge asırılsa nátiyje beredi.

Kommunikativ kompetenciya túsiniǵı ózine tán qaǵıydaǵa ámel etedi, yaǵnıy sóylesiw procesinde grammatika qaǵıydalarına ámel etiw hám de ana tilinen orınlı

paydalanıw. Kommunikativ kompetenciya milletke tán óz ara qatnas normaların sóylew iskerligi hám sóylew ádebi tiykarında kórsetiw kónlikpesi dep aytıw múmkin.

Kommunikativ kompetenciya - insannıń bir bólegi yamasa barlıq sóylew iskerliginde sóylesiwge kirisiw qábleti bolıp, shaxstıń áhmiyetli sipatlarınan biri esaplanadı. Kommunikativ kónlikpeler qatarına mazmunlı sóylew, oylaw, túsiniw, baqlaw júrgiziw hám berilip atırǵan maǵlıwmatlardı ózgertiw sıyaqlılar kiredi. Kommunikativ kónlikpeler ámelge asırılıwına qaray eki kórinisde boladı (ishki) yaki ekstrasubyektiv (sırtqı) kommunikaciya kónlikpeleri yaǵnıy maǵlıwmatlardı islep shıǵarıwshı. Kommunikativ kónlikpelerdi qalıplestiriwdegi sóylew iskerliginiń dóretiwshilik túri payda boladı. Bunday jaǵdaylarda baylanıslı sóylew de rawajlanadı. Kommunikaciya qatnasıwshılarında kommunikativ kónlikpeleri bolıwı zárúr, yaǵnıy awızeki hám jazba sózdi túsiniw hám kóz aldına keltiriw wazıypaların ámelge asırıwda olardan paydalanladı.

Balalarda til hám qarim-qatnas kónlikpelerin rawajlandırıw arqalı kommunikativ kompetenciyanı qalıplestiriw metodikasın jetilistiriw procesinde ózin-ózi analiz qiliw hám jeke qásiyetlerin kórsetiw kónlikpelerin qalıplestiriwge tiyisli ilimiy kózqaraslardı tiykarlawdan ibarat. Kommunikativ kónlikpeler lingvistikalıq, mádeniy, psixologiyalıq hám sociallıq bilimler toplanınan ibarat. 5-6 jastaǵı balalar óz minez-qulqın qadaǵalay aladı, oylap sóleydi, ashıwlanıp turǵanın tez kórsetpeydi. Olar óz sezimlerin kórsetedi basqarıp aladı. 3-4 jas dáwirinde ashıwı shıqsa oynıshıqların taslap jiberip yamasa ata-anasına jamanlıq etedi. Egerde 5-6 jaslı bala ata-anasın kóriw kerek bolǵan waqıtta kóre almasa, jamanlıq islemeydi ata-anası tabalmay turǵan zatın tabıwǵa járdem beredi yamasa indemey turadı. Ayırım 6 jaslı balalar óz sezimlerin bildire aladı hám jeke minez-qulqı qalıplestire aladı. Kommunikativ kompetenciya balalardıń sáwbetlesiw procesine baylanıslı talaplar sisteması bolıp, onda sóylew, sawatlılıq, bayan etiw usılları hám sáwbetlesiwshi menen individual jantasıwdı kórsetedi.

Mektepke shekemgi bilimlendiriw shólkeminiń pedagog-tárbiyashılarının 5-6 jastaǵı balalarda kommunikativ kompetenciyanı qalıplestiriwde tómendegi pedagogikalıq sharaytlar jaratılıwı talap etiledi:

- balalarǵa kommunikativ qarim-qatnas etiw ushin qolaylı sharayat jaratıw;
- balalar ortasındaǵı kelispewshilikli jaǵdaylarǵa óz ara birge islesiwde paydalı sheshim tabıwǵa úyretiw;
- mashqalalı jaǵdaydan paydalanǵan halda kommunikativ iskerlikke túrtki beriw;

- pedagog-psixolog tárepinen tilinde kemshiligi bar balalar ushın korrekciyalıq-rawajlandırıwshı psixologiyalıq shınıǵıwlar ótkeriw;
- ertek qaharmanları obrazların sóz hám mimika járdeminde kórsetiwge járdem beriw hám sharayat jaratıw;
- mektepke shekemgi jastaǵı balalarǵa tán teńlesleri hám úlkenler menen sóylesiwge tiyisli oyınlardı shólkemlestiriw h.t.b.

Demek, kommunikativ kompetenciya haqqındaǵı kózqaraslar tiykarında aytıw múmkin, ol talaplar sisteması bolıp, kommunikativ kompetenciya bolsa mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń mine usı talaplar sistemasına sáykes jaǵdayda baylanıs ornatiwı bolıp tabıladı. Sonıń ushın ayırım jerde eki mánisti ańlatıwı, yaǵnıy balalardıń sóylesiwine qoyılǵan talaplar, ayrıqsha talaplar izbe-iz bolıp, olardı kompetenciya dep ataw múmkin. Egerde balalar usı talaplardı orınlay alsa, olardı kompetencyalı dep aytıw múmkin. Kommunikativ kompetenciya hám kommunikativ kompetentlik ortasında mazmun jaǵınan pariq sezilmeydi, kommunikativ talaplarǵa sáykes keledi. Individual kommunikativ kompetenciya tekǵana bilimlerdiń sıpatı hám kólemi mısali, sesler wazıypası, sózlerdiń anıqlıǵı olardı kognitiv shólkemlestiriw, uzaq múddetli yadta saqlaw hám paydalanıw bolıp tabıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари. - Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим вазирининг 2018 йил 18 июндаги 1-мх-сон буйруғи билан тасдиқланган.
2. Зунунов А ва бошқалар. Педагогика тарихи: Акад. лицей ва касб-хунар коллежлари учун дарслик. - Т.: “Шарқ”, 2002. – 29 б
3. Бочарникова М. А. // Молодой ученый. 2009. - № 8 (8). - С.130-132 с.
4. Немов Р.С. Практическая психология: Учеб.пособие. - М.: Гуманит. изд. центр “Владос”, 1997. – 5 с.